

Sažetak

Radoslav Katičić, Radoslav Katičić, sveučilišni profesor u miru, Zagreb – Beč
UDK 81'373'374, izvorni znanstveni rad
primljen 29. rujna 2015., prihvaćen za tisak 9. listopada 2015.

Kontinuität und Diskontinuität in der Entwicklung des Vokabulars
der kroatischen Sprache während der nationalen Wiedergeburt

Hier wird über die Resultate eines Forschungsprojekts, das in der Österreichischen Akademie der Wissenschaften durchgeführt wurde, berichtet. Es wurden die Wörter, die sich auf Herrschaft und Staat beziehen aus zwei Broschüren der kroatischen Illyristen kurz vor der Revolution von 1848 eingehend exzerpiert: Der *Katekismus* von Dragutin Rakovac (1842) und die Schrift *Što namjeravaju iliri* (Was beabsichtigen die Illyristen) (1844) von Bogoslav Šulek. Eine sehr eingehende statistische Analyse dieses Wortschatzes zeigt, dass über ganz neue, revolutionäre, Ideen schreibend die Illyristen zwar die lexikalische Kontinuität mit der kajkavischen kroatischen Schriftsprache brechen, aber sonst ganz in der Tradition der Illyrischen kroatischen Schriftsprache bleiben, also jener, die sich in štokavischer dialektaler Stilisierung von dem Küstenland von Makarska über die Herzegowina, Bosnien, Slavonien und Ungarn bis nach Ofen entwickelt hat. Da gibt es keinen Kontinuitätsbruch. Die neuen Inhalte werden mit lexikalischen Neubildungen, oder mit dem Zurechtrücken der Bedeutungen altbekannter Wörter ausgedrückt.

**BOGOSLAV ŠULEK I KARADŽIĆEV NOVI ZAVJET
ZA HRVATE KATOLIKE**

Josip Bratulić

Kad je moja studentska generacija, koja se upisala na Filozofski fakultet, na grupu Hrvatski ili srpski jezik i jugoslavenske književnosti, školske godine 1958. / 1959., slušala predavanja prof. Ljudevita Jonkea i te i sljedeće školske godine, za domaći rad trebali smo pisati seminarsku radnju. Profesor Jonke nudio je teme, a mi smo – prema svojem tadašnjem znanju i prema zanimanju – prihvaćali i prijavljivali teme te ih obrađivali. Uradak smo predali asistentima, među kojima se posebice isticao Stjepan Babić, koji je često bio prisutan i na predavanjima i na seminarima. Bolje su radnje čitane, nakon čega se obično razvila rasprava („diskusija“), koja je mogla postati i raspra. Profesor Jonke strpljivo je vodio naše mladenačke diskusije o jeziku, jer je naš jezik, hrvatski književni jezik, tada bio omiljena tema ne samo u seminaru, nego u novinstvu, na ulicama, u užim krugovima...

Možda sam, i ne znajući, bio u prednosti pred svojim kolegama: moj srednjoškolski profesor iz Pazina, Tugomil Ujčić, zamolio me da se svakako javim i prenesem

njegove pozdrave prof. Jonkeu i prof. Ratkoviću, s kojima je u Karlovcu pohađao isti gimnazijski razred. Oni su nastavili studij u Zagrebu, on u Beogradu, gdje je živjela njegova iz Istre prognana obitelj. Prijateljskim su vezama ostali povezani do smrti.

Tada se među temama za naše radnje, uoči jačega pritiska za unifikacijom jezika, posebice isticala tema *Anketa Matice srpske o srpskohrvatskom jeziku i zajedničkom pravopisu*. Profesor Jonke nam nije trebao reći svoje mišljenje o svemu tome: sâm je nekoliko puta citirao naslov rasprave o toj temi, iz pera (i uma) Julija Benešića, ili upravo narodnu slavonsku poslovicu: „Tko je brz, sreću preskoči!“. Unatoč tome – kasniji razvoj (ne i razvitak!) vodio je do Novosadskoga dogovora, do zajedničkoga pravopisa, tzv. Pravopisa obiju Matica (Srpske i Hrvatske), do zajedničkoga Rječnika, od kojega su u Zagrebu izišla samo dva sveska. Planirana je bila i zajednička Povijest književnosti, Leksikon jugoslavenskih pisaca, zajednička Povijest likovnih umjetnosti i još mnogo toga. Bujao je korov na polju našega jezikoslovlja i kulture, jezik je usmjeravan kao Mičurinove jabuke ili pšenica. Mnogo toga tada je posijano, zalijevalo se vodom bratske prisile, raslo je i bujalo pod budnom pažnjom političke elite, ali kraj je bio nesretan, žalostan, neuspješan, tragičan. A i s pravopisom je lukavo smišljeno: nije Beograd nego Novi Sad, nisu Akademije nego Matice, nisu državni činovnici nego sveučilišni profesori pisci pravopisa, buduće povijesti književnosti, umjetnosti...

Među temama za referate prof. Jonke nekoliko je puta ponudio temu: Jezikoslovni pogledi Bogoslava Šuleka. Mislim da nitko nije reagirao na izazov. Što smo mi tada znali o Bogoslavu Šuleku? Ništa! Baš ništa! Upozorio nas je da je izišla knjiga s njegovim izabranim člancima, u izdanju naše Akademije (tako: naše Akademije!), ali za nas su to bila daleka, predaleka i pradaвна područja. Upitao nas je gdje izlazi časopis Filologija. Nitko od nas nije znao o tome ništa, a profesor je mogao čuti odgovor, upravo nagađanje: u Moskvi, u Beogradu, u Ljubljani... A upravo je u tom časopisu, njegovu prvom broju, prof. Jonke objavio temeljnu raspravu o Zagrebačkoj filološkoj školi i o Šulekovu pogledu na jezik Hrvata i Srba: *Ideološki osnovi Zagrebačke filološke škole 19. stoljeća* (1957.). Prije toga i rasprava: *Šulekova briga o hrvatskoj naučnoj terminologiji* (1954.) i zatim još *Bogoslav Šulek kao puristički savjetnik* (1956.). Ni ja se nisam pomamio za temom o Šuleku. Radije sam se pozabavio temom *Upotreba vremena u hrvatskom književnom jeziku* i zasigurno je obradio dobro: čitana je u seminaru, pobudila diskusiju, na moje zauzimanje o potrebi češće upotrebe aorista prof. Jonke je trijezno primijetio da su želje jedno, procesi u jeziku drugo.

Nakon toliko godina – odužujem se ovim prilogom svome dragom profesoru, Ljudevitu Jonkeu, predsjedniku Matice hrvatske, koji je podnio muku njezina ukidanja; ja srećom godine njezina oživljavanja i njezina povratka na društvenu i kulturnu scenu. Odužujem se i njegovu tadašnjem asistentu, akademiku Stjepanu Babiću, koji je tada dovršavao svoju disertaciju *Sufiksalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku* (1962.). Kad je obranio radnju

„summa cum laude“, slavilo se u krugu asistenata, a kao demonstrator pri Katedri za slovensku književnost, i ja sam bio pozvan na druženje i svečanost.

Kad znamo da je Bogoslav Šulek, kao stranac među Hrvatima, Slovak i luteran, bolje od svojih suvremenika, Hrvata, vidio razlike između Hrvata i Srba, i o tome bez ideoloških i političkih opterećenja pisao u Nevenu već 1856. (*Srbi i Hrvati*), onda mu moramo biti trajno zahvalni što je o prijepornim pitanjima svoga vremena pisao trijezno i poticajno. Nakon Karadžićeve „rasprave“ *Srbi svi i svuda* (1849.) u pokorenoj, pod Bachovim apsolutizmom zgaženoj Hrvatskoj, usudio se javiti i odgovoriti samo Ante Starčević, čime je započela polemika koja je zaoštrila odnose između Srba i Hrvata, i koja u nekim glavama još i danas tinja („svi su štokavci Srbi, tj. Srbi triju zakona – vjera; samo su čakavci Hrvati, kajkavci su Slovenci“). Jasno nam može biti kako se upravo njemu, Bogoslavu Šuleku, trebalo vratiti kad su nakon više od stotinu godina učestali pritisci iz Beograda koji su htjeli ujednačiti jezik i ujediniti ćirilicu i latiničku grafiju, a po mogućnosti vratiti se na davni prijedlog Škerlićev: nek se za Srbe i Hrvate prihvati latinica i ekavica – i eto ti jedinstva.

U temeljnoj knjizi o društvenoj i političkoj povijesti hrvatskoga jezika *Putovima hrvatskoga jezika*, prof. Zlatko Vince (moj profesor iz pazinske klasične gimnazije), dokumentirao je važnost i dalekosežnost Šulekovih pogleda na jezik Hrvata, na književni i stručni jezik, na opsežan rad na području stručne i znanstvene terminologije. Kratko se osvrnuo i na njegov nepotpisani posao na „pohrvaćivanju“ *Novoga zavjeta* Vuka St. Karadžića.¹ Na taj Šulekov samozatajan rad u svojoj je odličnoj knjizi *Vuk-Daničićevo Sveto pismo i Biblijska društva* upozorio i Peter Kuzmič.²

Upravo na Vukovu prijevodu *Novoga zavjeta* vidi se dubina i cjelovit rascjep između tradicije hrvatskoga i srpskoga jezika, posebice svetopisamskog, koji se očituje od kad je taj prijevod izašao tiskom (1847.) pa sve do najnovijega izdanja srpske Biblije – *Svetoga pisma Staroga i Novoga zavjeta* kao službenoga izdanja Svetoga arhijerejskog sinoda Srpske pravoslavne crkve (2005. i kasnija izdanja). Za *Stari zavjet* uzet je Daničićev prijevod, a *Novi zavjet* izradila je Komisija Svetoga arhijerejskog sinoda Srpske pravoslavne crkve. I za Stari i za Novi zavjet uporabljen je ijekavski govor, koji se u ekavskom uhu očito doimlje svečanije, svetije, primjerenije Riječi Božjoj. Knjiga je, naravno, tiskana ćirilicom. Popratna riječ na kraju izdanja, pismo Patrijarha srpskoga Pavla, napisana je ekavicom. Čuo sam da je upravo Pavle Ivić savjetovao da srpsko Sveto pismo bude tiskano u ijekavskom govoru hrvatskoga (ili srpskoga) jezika, koji je postao endemičan među Srbima čak i u Hrvatskoj, jer često Srbi u Hrvatskoj miješaju – svjesno ili nenamjerno u govoru – ijekavske i ekavske oblike.

¹ Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga jezika*, Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, treće dopunjeno izdanje, urednici Josip Bratulić i Stjepan Damjanović, Zagreb, 2002., o spomenutoj temi na str. 622. – 625.

² Peter Kuzmič, *Vuk-Daničićevo Sveto pismo i Biblijska društva* na južnoslavenskom tlu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983.

Želja Britanskoga i Inostranoga Biblijskoga društva da *Sveto pismo* tiska na latinici, za Hrvate, stara je koliko i želja da se na srpskom jeziku, ćirilicom, tiska *Novi i Stari zavjet*. Dokumenti koje je Kuzmič u svojoj knjizi objavio sežu u 1862. Šulek je bio glavni informator o potrebi hrvatskoga prijevoda, ali i o zaprekama da srpski tekst zadovolji i jedan i drugi narod, i katolike i pravoslavne, što Britanci očito nisu shvaćali. Oni su, zbog manjeg troška, a većeg učinka, pomišljali da bi istim izdanjem bili obuhvaćeni i Slovenci, i Srbi i Hrvati. Šulek ih je izvijestio o Trubarovu i Dalmatinovu prijevodu Biblije, ali ništa ne govori (piše) u tom pismu ni o Katančićevu ni o Škarićevu prijevodu Svetoga pisma na hrvatski jezik. A polemika o Karadžićevu prijevodu *Novoga zavjeta* započela je neposredno nakon što je knjiga izišla iz tiska. Na nju se pohvalnim riječima osvrnuo u zagrebačkoj Luni nepotpisani recenzent (bio je to Franjo Miklošič), koji je dopis poslao iz Beča. Odmah je odgovorio, ne u Luni koja je imala malen broj čitatelja, nego u zagrebačkoj Danici³ V. Lazić iz Biograda (tj. Beograda!).

Iako je Karadžićev prijevod, i tada i kasnije, među Srbima izazivao otpor, Britansko je društvo upravo taj prijevod željelo proširiti među Hrvate. Čini se da su ipak shvatili da postoji znatna razlika između onoga jezika na koji je Karadžić preveo sveti tekst i jezika koji je među Hrvatima, u liturgijskim čitanjima, uvriježen i utemeljen. Razgovori s Franjom Ivekovićem nisu donijeli ploda, a ni razgovori s kanonikom u Ilirskom zavodu sv. Jeronima u Rimu, Nikolom Voršakom. Zato se posla prihvatio Bogoslav Šulek, vjerojatno u suglasju s kanonikom Voršakom. Profesor Vince navodi ukratko što je Šulek mijenjao u Vukovu tekstu: najprije jezičnu postavu s obzirom na jezik Zagrebačke filološke škole, zatim pravopis koji je 1877. bio odobren i obvezan za Hrvatsku i Slavoniju, a najposlije dosta toga s obzirom na leksik: npr. *đavo* – za *đavol*, *so* za *sol*, *pa* za *pak*, *šta* u *što*, umjesto kapetan *satnik*, *plata* – *plaća*, *siledžija* – *silnik*, *dockan* – *kasno*, kurvarstvo, kurvarski – *bludnost*, *bludnički*, *carstvo*, *car* – *kraljevstvo*, *kralj* i slično. Prema hrvatskoj tradiciji u pisanju i izgovaranju biblijskih imena, naravno, promijenjena su i biblijska imena kako ih je u srpskom tekstu imao Karadžić: *Avram* – *Abraham*, *Jovan* – *Ivan*, *Isus Hrist* u *Isukrst*.

Knjiga *Novi zavjet gospodina našega Isukrsta* izišla je 1877. bez imena prevoditelja i bez imena priređivača. U istom svesku izišli su i Psalmi Davidovi, u prijevodu Đure Daničića, također bez imena prevoditelja i bez imena priređivača, Bogoslava Šuleka. Ta je lijepa knjiga, u obliku maloga molitvenika, doživjela brojna izdanja; kako navodi Vatroslav Jagić, za XIX. stoljeće desetak izdanja, a vjerojatno toliko, ili više, i u XX. stoljeću. Sva su izdanja, čini se, samo anastatici, tj. pretisci prvoga izdanja. U svojoj zbirci imam nekoliko takvih pretisaka koji su izlazili, nepromijenjena sloga, nekoliko puta: 1924., 1952., 1962., uvijek s napomenom iza naslovnice: Croatian New Testament. U svojoj zbirci imam i prvo izdanje, koje je pripadalo Ivanu Krstitelju Tkalčiću, i na njemu je rukom vlasnika pripisano: „priredio

³ Danica horvatska, slavonska i dalmatinska, 26. veljače 1848., O prevodu Novoga zakona, str. 37. – 40.

Bogoslav Šulek⁴. Kad su hrvatski vukovci odnijeli pobjedu pod kraj XIX. stoljeća nad Zagrebačkom filološkom školom, cijelo je *Sveto pismo*, i Stari i Novi zavjet za katolike trebalo prilagoditi novom shvaćanju o jeziku hrvatskom ili srpskom. Posla se prihvatio i novo je izdanje cijeloga Svetog pisma priredio Milan Rešetar. Na izdanju stoji, uz imena prevoditelja, Daničića i Karadžića, samo „Pregledano izdanje“, bez imena priređivača. Rešetar je nastojao što manje zadirati u jezik Đure Daničića i Vuka Karadžića, smatrajući da je srpski i hrvatski jedan jezik. Ipak – biblijska je imena dao u obliku kakav je među katolicima Hrvatima: Abram, Izak, Ivan, Josip (u Karadžićevu tekstu Josif). Vratio je Šulekovu *milost* u Ivanovu *Otkrivenju* u *blagodat*, *kraljevstvo* u *carstvo*, *Abraham* je postao *Abram*. Više mu je bilo stalo do literature nego do religijske hrvatske terminologije. U tome je bio korak iza Šuleka. A srpska religijska terminologija, u homilijama i episkopskim i patrijarhovim epistolama, unatoč ne samo njegovu, nego u usprkos nastojanjima i hrvatskih i srpskih filologa, ostala je prilično udaljena i jasno i snažno prepoznatljiva po svojoj različitosti.

Karadžićev je prijevod *Novoga zavjeta* među Srbima i prije nego je tiskan 1847. izazivao prijepore, a taj je prijepor najbolje izrazio Petar Đorđić, profesor staroslavenskog jezika u Novom Sadu,⁴ on je o jeziku Karadžićeva *Novog zavjeta* zapisao da „strogo uzevši, tako se nije govorilo ni na jednom mestu, ni pisalo ni u jednoj drugoj knjizi“.⁵ Orijentalni institut u Rimu izdao je 1943. i 1947. Karadžićev *Novi zavjet* u ijekavskom govoru, ćirilicom – ta sam izdanja imao u rukama. Za Srbe je cijelu *Bibliju*, *Stari i Novi zavet*, preveo i Lujo Bakotić, koja je tiskana latinicom, ekavicom, u Beogradu 1933. Izišao je posebno i *Novi zavet* i posebno *Psalmi*, u stihovima, iste godine, a zatim i cjelovito izdanje kojemu je izdavač Britansko i Inostrano biblijsko društvo. Nakon 1990. izišlo je više pretisaka te njegove cjelovite Biblije a izišle su samostalno i pojedine knjige iz toga izdanja. Svoj je prijevod temeljio na Jeronimovoj Vulgati. I on ima *milost* umjesto *blagodat*, *Abraham* umjesto *Avram*, *Abel* a ne *Avelj*, *Eva* a ne *Jeva*. Pokušao je spojiti u jedno i hrvatsku katoličku biblijsko-jezičnu tradiciju i srpsku biblijsku tradiciju. Pojedine je biblijske knjige preveo u stihu. Objavio je i *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, ćirilicom, u vlastitoj nakladi, u Beogradu, 1936. Njegov je otac Ignacij, političar i odvjetnik, rođen u Kaštel-Gomilici, nakon raskola u Narodnoj stranci prišao Srpskoj stranci. Oženio se Adelom Gravisi od Pietrapeloze („Kosmate stijene“, dvorca kraj Buzeta; kad je dvorac nastradao u požaru, preselili su se u Kopar). Njegov sin Lujo, političar

⁴ Kad sam u tom gradu bio na odsluženju vojnoga roka, rado sam ga posjećivao, a kako je bio slabovidan, nedjeljom popodne šetali smo zajedno Novim Sadom, dok meni nije bilo vratiti se u *kasarnu*.

⁵ Enciklopedija pravoslavlja, Knjiga treća, Beograd, 2002., str. 1544., usp. P. Đorđić, O Vukovom Novom zavjetu, Bogoslovlje“, XI, 1934, str. 113. Opsežno o cijeloj problematici vidjeti u Novi zavjet u izdanju Sabranih dela Vuka Karadžića X, Prosveta, Beograd, 1974., opsežan pogovor Vladimira Mošina, Vukov „Novi zavjet“, str. 489. – 710.

i publicist, diplomat Kraljevine SHS u Vatikanu, rođen je u Senju 1867., a umro u Beogradu 1941. Bio je među onim rijetkim intelektualcima Dalmacije, i posebice Dubrovnika, koji su se smatrali Srbima i katolicima („Serbocattolico“).

U srpskoj biblijskoj tradiciji nije dobro prošao ni prijevod *Svetoga pisma Novoga zaveta* sveučilišnoga profesora Dimitrija Stefanovića (1934.), premda su mu bibličari dali pohvale i za biblijsku kritičnost i za jezičnu korektnost.

Za hrvatsku je biblijsku tradiciju sretna bila godina 1986 kad je izišla zagrebačka Biblija, plod zajedničkoga posla hrvatskih bibličara i književnika. Ona se proširila i među Hrvate i među Srbe. U *Enciklopediji pravoslavlja*, u natuknici o slavenskim prijevodima Biblije, o njoj kratka i sažeta ocjena: „vrhunski podvig je izdanje izdavačke kuće ‘Stvarnost’ (1968.), koji je i s jezičke tačke besprekoran“.⁶

Sažetak

Josip Bratulić, sveučilišni profesor u miru, Zagreb

UDK 811.163.42-26(091), pregledni rad

primljen 5. svibnja 2015., prihvaćen za tisak 2. lipnja 2015

Bogoslav Šulek and Karadžić's New Testament for Croats Catholics

The paper deals with various translations of the New Testament for Croats Catholics, with incentives for their publication and with their language characteristics. Special emphasis is put on the differences between Croatian and Serbian religious terminology.

⁶ Enciklopedija pravoslavlja, Knjiga treća, Beograd, 2002., str. 1545.

STJEPAN BABIĆ I PROSLAVA

150. OBLJETNICE HRVATSKOGA NARODNOGA PREPORODA U PARIZU

 akademikom Stjepanom Babićem poznajem se od 1970. godine. Budući da mi zbog sjemenišne mature nije bilo 1965. dopušteno na Filozofskom fakultetu u Zagrebu izići ni na prijamni ispit, poglavari su me poslali u Beograd da se pokušam tamo upisati, pa sam u Beogradu završio studij jezika i književnosti na Filološkom fakultetu.¹ Od jeseni 1969. počeo sam predavati u gimnaziji novoosnovanog isusovačkog sjemeništa Augustin Bea na Fratrovcu. Povremeno

¹ Slušajući predavanja tamošnjih profesora, češće sam primjećivao netočnosti i nedopustivo neznanje. Tako je profesor sociologije kulture, govoreći o prvotnoj zajednici koja je proizvodila sve što joj je trebalo, naglašavao da se to „naučno zove autohtonost“. U pauzi sam mu spomenuo da sam ja u tom kontekstu čuo termin „autarkičnost“ i upitao ga može li i tako. On je pocrvenio i odgovorio da može. Shvatio je da govori krivo i stoga nakon toga više nikad nije spominjao da se to zove autohtonost, a pravi izraz „autarkičnost“ nije zapamtio.